

A HITELES FORDÍTÁS KÖZÉRTHETŐSÉGE

SZOTÁK SZILVIA – TAMÁS DÓRA MÁRIA

OFFI Zrt.

E-mail: szotak.szilvia@offi.hu; tamas.dora@offi.hu

Comprehensible Certified Translations. According to the currently effective laws, the state-founded Hungarian Office for Translation and Attestation performs a public duty when preparing certified translations. Having regard to the fact that the clients of the language service provider may use these certified translations in any area of social activity or when exercising their rights before courts (cf. Belcsák 2019:87) or government agencies, the linguistic authenticity and congruency of these documents (Tarnóczy 1972: 36), as well as their comprehensibility, are of real significance. Easy-to-understand certified translations promote the application of the law and serve legal certainty while contributing to the continuous development of Hungarian technical language. Therefore, it is our aim to find the connection points between the areas of certified translation and comprehensibility, starting from their concepts and analyse certified translations approaching them from the aspects of genre awareness, composition, sociolinguistics and terminology, while taking also into consideration the criteria of comprehensibility. The paper also covers the way the above-mentioned areas can support comprehensibility as a requirement in certified translations for the sake of clear communication.

Keywords: certified translation, comprehensibility, clear communication, genre awareness, composition, terminology

1. Bevezetés

Az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt álló Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda a hiteles fordítások készítése során közfeladatot lát el. Tekintettel a hiteles fordítások felhasználási területére, nagyon fontos e dokumentumok nyelvi hitelessége és közérthetősége azon okból kifolyólag, hogy a közérthető hiteles fordítás elősegíti a jogalkalmazást, a jobbiztonságot szolgálja, miközben hozzájárul a magyar szaknyelv folyamatos fejlődéséhez. Éppen ezért célunk, hogy a hiteles fordítás és a közérthetőség fogalmából kiindulva megkeressük e két terület kapcsolódási pontjait, és elemezzük a hiteles fordításokat a közérthetőségi szempontok figyelembevételével a műfajtudatosság, a fogalmazás, a szociolingvisztika és a terminológia oldaláról megközelítve. Írásunkban kitérünk arra is, hogy az említett területek az akadálymentesített kommunikáció érdekében hogyan tudják támogatni a közérthetőséget mint elvárást a hiteles fordításokban.

2. A hiteles fordítások szaknyelvi regiszterének és közérthetőségének problematikájáról szociolingvisztikai megközelítésben

Jelen tanulmányban nem célunk a szaknyelvi osztályozások és az ezzel kapcsolatos tudományos viták ismertetése. Célunk inkább arra rámutatni, hogy a közérthetőség számos területen felbukkanó hiánya társadalmi problémákat eredményez, ezért a társadalom és a nyelv kapcsolatát kutató szociolingvisztikai megközelítésből indulunk ki a hiteles fordítások közérthetőségét vizsgálva. Tágabb értelemben gondolkodva, a közérthetőség problematikájának a nyelvi tervezésben vagy egy explicit magyar igazságügyi stratégiában, illetve nyelvstratégiában is fontos helye lenne.

A hiteles fordításokat – ezalatt például az anyakönyvi kivonatok, erkölcsi bizonyítványok, lakcímgigazolások, hatósági bizonyítványok, bírósági és ügyészségi iratok, továbbá cégiratok különböző fordításait értjük – a közigazgatási és jogi szaknyelvhez soroljuk. Mindkét szaknyelvi regiszter olyan speciális szakszókincset foglal magában, amelyet a magyar állampolgárok jelentős része nem birtokol, nem ért, amely nincs a mentális lexikonjában. Ezért is lényeges a közérthetőség szociolingvisztikai megközelítése, amelyet röviden kifejtünk a továbbiakban.

A szociolingvisztika a nyelv és a társadalom összefüggéseit vizsgálja: *„A nyelv és a társadalom között sokféle kapcsolat lehetséges. Ilyen kapcsolat az, hogy a társadalom struktúrája befolyásolhatja vagy meghatározhatja a nyelv struktúráját és/vagy a nyelvi viselkedést”* (Wardhaugh 1995: 15). Ebből kiindulva a társadalmi rétegződéssel párhuzamosan nyelvi/nyelvhasználati rétegződésről is beszélünk, mert a társadalmi rétegződésnek következménye a nyelv rétegzettsége. A társadalom rétegződésének vizsgálatában is többféle megközelítés ismert (Huszár szerk. 2015), ugyanakkor a klasszikus mutatók a foglalkozás, az iskolai végzettség, a jövedelem és a lakóhely.

A végzettség szerinti mutatókat kiválasztva azt látjuk, hogy 2019-ben a 15–74 éves korcsoport tekintetében az emberek 21,89%-ának van felsőfokú, 32,7%-ának középfokú (érettségit adó) és 45,32%-ának ennél alacsonyabb végzettsége.¹ A közérthetőség mércéjét a KSH adataira hivatkozva célszerű a legalacsonyabb végzettséggel rendelkező állampolgárokhoz viszonyítani annak érdekében, hogy a különböző iskolai végzettséggel rendelkező társadalmi rétegek mindegyike megértse – s ami ennél fontosabb, végre tudja hajtani az ebben foglaltakat a saját és az állam sikeres működése érdekében – a közhivatalok által kiadott dokumentumok szövegezését (vö. Szoták et al. 2018: 147–151). Feltételezésünk szerint napjainkban a magyar állami adminisztráció nyelvhasználati normája nem a legalacsonyabb társadalmi réteghez igazított, így a társadalom csaknem fele a hivatalokban és minden olyan területen, ahol bármely szaknyelv regiszterének használata általános, nyelvi hátrányos helyzetben van, számukra az információcseré nem közérthető módon, így nem sikeresen valósul meg.

1 http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf015.html. (Utolsó nézet: 2020. 07. 05.)

3. A hiteles fordítás fogalmáról

A hiteles fordítás fogalmát jelenleg egyetlen jogszabály sem tartalmazza, ugyanakkor többen tettek kísérletet a hiteles fordítás definiálására (vö. Galli 2011, idézi Belcsák 2019). Az OFFI Zrt. megújult honlapján azt olvashatjuk, hogy a hiteles fordítás „*az eredeti dokumentum pontos, kért nyelvre lefordított, lektorált, egyedi azonosítóval ellátott, biztonsági papírra készült változatát jelenti, ahol az eredeti okirat (vagy annak hiteles másolata) és az elkészült, lefordított dokumentum egymástól elválaszthatatlan módon van összetűzve*”.² Ennél pontosabb definíciót tartalmaz jelen kiadványunk (l. ebben a kötetben Németh: *A hiteles fordítási szolgáltatás és a rendelkezésre állás kötelezettsége* című tanulmányát). Napjainkban létezik már e-hiteles fordítás is, amelynek nincs papíralapú változata, kizárólag elektronikus aláírással ellátott elektronikus formátumban jön létre, és az alapjául szolgáló okirat is kizárólag e-formátumban létezik, szintén papíralapú változat megléte nélkül.

Az OFFI hiteles fordítási szabályzatából kiindulva a hiteles fordítás célja annak tanúsítása, hogy a fordítás szövege a forrásnyelvi szöveggel tartalom szempontjából azonos, de nem tanúsítja a lefordítandó szöveg alaki és tartalmi valóságát. Amellett, hogy az eredeti szöveg értelme és tartalma semmilyen indokkal nem változtatható meg, a további szempontok közé tartozik, hogy meg kell felelnie a célnyelv nyelvtani és nyelvhasználati szabályainak. Elsősorban köz- és magánokiratokról, de okiratnak nem minősülő egyéb iratokról, szövegekről is készíthető hiteles fordítás. Belcsák (2019) tanulmányában összetveti egymással a különböző hitelesítési módozatokat, majd ajánlást fogalmaz meg a hiteles fordítások tartalmára vonatkozóan, és leírja, hogy álláspontja szerint melyek a hitelesítési kellékek (például az alapokirat megnevezése, azonosító adatai és a hitelesítési záradék).

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a hiteles fordítások meghatározott céllal készülnek, közigazgatási és igazságügyi eljárásokban töltik be célhoz kötött funkciójukat. Elsősorban formai és tartalmi kellékekkel egyaránt rendelkező iratok lektorált fordításait értjük alatta.

4. A közérthetőség mint mozgalom – nemzetközi kitekintés

A közérthető fogalmazás olyan megfogalmazást takar, amelyet annak befogadója első olvasásra megért, mert célközönsége képes azt értelmezni és felhasználni igényeinek kielégítésére.³ A közérthető fogalmazás, avagy az akadálymentes kommunikáció iránti igény egyre tudatosabban és erőteljesebben jelenik meg világszerte. Eredetileg az Egyesült Államokból indult el, az ottani kormányzati tisztviselők kezdeményezésére jelent meg *plain English* (közérthetően angolul) elnevezéssel és a *plain language* (közérthető fogalmazás) elnevezésből kiindulva vált mozgalommá – *plain language movement* elneve-

2 <https://www.offi.hu/hiteles-forditas/hiteles-forditas>. (Utolsó nézet: 2020. 06. 02.)

3 <http://vilagosbeszed.hu>. (Utolsó nézet: 2020. 06. 02.)

zessel –, később kutatási ágazattá (Tóth 2017). Zödi (2018) szerint e mozgalom elindulását rendszerint Mellinkoff *A jog nyelve (The Language of the Law)* 1963-as könyvéhez szokás kötni, amelyben a szerző a jogi szaknyelvet kritizálja. Ezen a szinten elsősorban intralingvális fordításról beszélünk, azaz a cél a nyelven belüli egyszerűsítés és a szöveg közelítése a köznyelvhez. A további kutatások (Robert és Veda Charrow 1979, idézi Balogh 2020) azt bizonyítják, hogy nem feltétlenül a szóválasztás vagy a mondatok hossza befolyásolja a megértést, hanem inkább az, ha a fogalmazó elválasztja egymástól az összetartozó szerkezeteket. Az Egyesült Államokban a hetvenes években elindult mozgalom eleinte határozatok és rendeletek esetében írta elő a közérthető megfogalmazást, de 2010-ben már szövetségi törvény is született az *akadálymentesített jogalkotásról (Plain Writing Act)* (Tóth 2017, Balogh 2020).

Tóth (2017) abban látja a mozgalom lényegét, hogy „*az egyszerű, világos, áttekinthető, azaz akadálymentesített kommunikáció* nemcsak technikai és szakmai színvonal kérdése, hanem az ügyfél, a fogyasztó alapvető és emberi jogainak érvényesítését segíti, miközben a társadalmi igazságosságot, a demokratikus működést és az etikai követelményeket szolgálja” (Tóth 2017: 16). Tóth szerint ez egyszerre tartalmi, kommunikációs és etikai feladat. Hasonlóképpen vélekedik Minya–Vinnai (2018) – akik szerint az átlagember jogos igénye, hogy meg kívánja érteni a jogszabályokat, ítéleteket és határozatokat – és Szoatak, aki arra is felhívja a figyelmet, hogy az is fontos, hogy a közérthetőség hiánya miatt az emberek ne kerüljenek hátrányos helyzetbe (Szoatak et al. 2018).

Az uniós politika részeként a *clear writing* (jogalkotás érthetően) mint kampány jelenik meg. A közérthető nyelvért indított mozgalom ezzel összhangban magyar nyelven 2014 és 2016 között *A pontos fogalmazás művészete* címszóval jelenik meg hangsúlyosan különböző konferenciákon és kiadványokban. Gondolunk itt az Európai Unió brosúrájára⁴, amely *A pontos fogalmazás művészete* címmel és a Magyar Nyelvstratégiai Intézet konferenciakötetére, amely a *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete* címmel jelent meg (Bencze 2016).

5. A közérthetőség tettenérése a nemzetközi és hazai jogforrásokban

A fentiek után mégis aktuális arról értekezni, hogy miért fontos a jogszabályok és minden más jogi tartalom közérthetősége. Tényként kell elfogadnunk, hogy a hivatalok működése és az ehhez kapcsolódó szabályok, törvények azért jöttek létre, hogy a társadalom hatékony működését szolgálják, és megteremtsek az állampolgárok gördülékeny ügyintézésének törvényes körülményeit. Az állampolgár ezáltal elégedett lesz, és a jól működő ügyintézés növeli az államba vetett bizalmat. A *Növeljük a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások* című svéd jelentésben ezt olvashatjuk: „*A bizalom az egyik olyan*

⁴ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/725b7eb0-d92e-11e5-8fea-01aa75ed71a1/language-hu>. (Utolsó nézet: 2020. 06. 02.)

tényező, amelynek hatására az emberek hajlandók lesznek együttműködni a hatóságokkal és tiszteletben tartani döntéseiket, bármire vonatkoznak is azok: adófizetésre, a sebességkorlát betartására, avagy bírósági tanúskodásra. Ha az emberek elveszítik bizalmukat, akkor az egyének és az intézmények közti interakció bonyolultabb lesz. Ha az emberek elvesztik a bíróságokba vetett hitüket, akkor bajossá válik a jogi rendszer működtetése, valamint a törvényi előírások betartatása” (SOU 2008:106⁵, idézi Strandvik 2016: 67). Nemcsak a jogszabályok, határozatok megértése segíti tehát a jogkövetést, hanem az önkéntes vagy kötelező szerződéses tartalmak érthetősége is, mert az a felek vitamentes kapcsolatát segíti elő (vö. Németh 2019: 127), ezért a jogszabályok közérthetőségén kívül egyéb jogi tartalmak, szövegek közérthetősége is megjelenik elvárásként.

Az előző részben olvashattuk, hogy a közérthetőségre törekvés mozgalma, a közérthető állam koncepciója a '60-as években indult el. A teljesség igénye nélkül szeretnénk megmutatni pár példán keresztül, hogy miként jelenik meg a közérthetőség igénye uniós, illetve hazai jogforrásokban.

Elsőként a *Bírák Magna Chartáját* idézzük, amely így fogalmaz: „A bírósági inatokat és a bírósági határozatokat érthető, egyszerű és világos nyelvezettel kell megfogalmazni.” (Strasbourg, 2010. Alapelvek 16. pont).⁶ Ennél pontosabb meghatározással találkozunk a Vilniusi nyilatkozatban: „Az igazságszolgáltatásnak meg kell tennie a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy erősödjön a bíróságokba vetett közbizalom. (...) Az ítéletek és más bírósági határozatok világos és érthető nyelvezettel történő megfogalmazása mind elengedhetetlen e cél elérése érdekében.” (ENCJ 2011. Vilniusi nyilatkozat 7. pont)⁷

A magyar jogforrások közül elsőként az Alaptörvényt idézzük, amelynek már a Nemzeti hitvallás című részében ott áll a vállalás arra vonatkozóan, hogy egyedülálló nyelvünket ápoljuk és megóvjuk, majd ez deklarálja a H) cikk is. „Szövegértelmezésre vonatkozó utalást az Alaptörvény bíróságokra vonatkozó fejezete is tartalmaz. Előírja, hogy a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor pedig azt is feltételezni kell, hogy azok a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”⁸ (Németh 2019: 129)

A büntetőeljárásról szóló törvény⁹ kimondja, hogy (1) „A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személyekkel történő írásbeli és szóbeli kommunikáció során egyszerű és közérthető módon fogalmazzon. A jogokról való tájékoztatást és a kötelezettségekre való figyelmeztetést az érintett személy számára érthető módon, az érintett személy állapotára, személyes jellemzőire figyelemmel kell megfogalmazni.”

5 <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2008/12/sou-2008106/>. (Utolsó nézet: 2020. 06.02.)

6 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1707925&direct=true>. (2020.05.28.)

7 http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/nemzetkozi/vilnius_declaration_hu.pdf. (Utolsó nézet: 2020. 08. 28.)

8 Alaptörvény 28. cikk.

9 1998. évi XIX. törvény 62/A. §.

(2) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a szóbeli kommunikáció során meggyőződik arról, hogy az elmondottakat az érintett személy megértette-e, ennek hiányában a tájékoztatást, illetve a figyelmeztetést megmagyarázza.¹⁰ A törvényben erősen tetten érhető az ún. „soft law” jelleg, hiszen mindössze törekvést fogalmaz meg, amely jelentős mértékben az egyéntől függ, s gyakorlatilag ellenőrizhetetlen a betartása.

A következő, jogszabályszerkesztésről szóló rendelet nem a verbalításra, hanem a pontos fogalmazásra összpontosít, s a szöveget értelmezve arra is gondolhatnánk, hogy a 2011. január 1-től hatályos rendelkezés 2. paragrafusa minden közérthetőséggel kapcsolatos problémát megoldott: „A jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni.”¹¹ A jogalkotásról szóló jogszabály ugyancsak előírja, hogy egy jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.¹²

Bár nem jogforrás, de említésre méltó a 2011-es Magyar Zoltán közigazgatás-fejlesztési program, amelyben a jogi szaknyelv stílusától eltérően sokkal egyszerűbben és általánosabban fogalmazták meg a közérthetőségre törekvést: „A Magyar Program célrendszere szerint érthető szövegezésű (nem gögös) és egyszerű szerkezetű (összinte) jogszabályokat kell írni” (2011: 34).

Az előzőhöz hasonlóan megemlíthetjük a Nemzeti Köszolgálati Egyetem által jegyzett *Jó állam jelentés*t, amely az igazságszolgáltatás döntéseinek érthetősége mellett az ügyintézési folyamatok közérthetőségének növelését is megfogalmazta szempontként, s amely jelentés a közérthetőségre mint objektív tényezőre utal a jogrendszer megítélése kapcsán: „A jogrendszer szubjektív megítélését befolyásolja az igazságszolgáltatás kapacitása, felkészültsége, függetlensége mellett számos más objektív tényező is, mint az igazságszolgáltatás döntéseinek közérthetősége, a jogrendszer működésével összefüggő médiakommunikáció” (Jó állam jelentés 2019: 10).¹³

2017 a közérthetőség éve volt a magyar bíróságokon. Ennek részeként valósulhatott meg fontos lépésként a közérthetőség elősegítése felé vezető úton, hogy a Bírói Akadémia képzéseinek keretében 2017-ben országszerte sor került a törvényszékek és a járásbíróságok büntető szakos bírúinak, bírósági titkárainak és fogalmazóinak a képzésére *Közérthetőség és szakszerűség a bírósági jogalkalmazásban* címmel. A képzés részeként az akkor még fennálló Magyar Nyelvstratégiai Intézet munkatársai¹⁴ – köztük e tanulmány szerzőjeként Szoták Szilvia is – „*Hogyan írjunk érthetően? A közérthető fogalmazás alapjai*” címmel tartottak előadást az országban (l. erről: Mínya–Vinnai 2018). A képzés két

10 Hatályos: 2015. XI. 1., 2015. évi CLI. tv. 7. §.

11 A 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet a jogszabályszerkesztésről és a 19/2010. (XII. 21.) KIM-rendelet a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900061.irm>. (Utolsó nézet: 2020. 09. 10.)

12 2010. évi CXXX. törvény 2. §. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000130.tv>. (Utolsó nézet: 2020. 06. 21.)

13 <https://joallamjelentes.uni-nke.hu/kiadvanyok/jo-allam-jelentes-2019-első-valtozat/>. (Utolsó nézet: 2020. 05. 30.)

14 A képzők között szerepelt még Bódi Zoltán, Eöry Vilma és Katona József Álmos.

diszciplínát, két hivatást művelő szakemberek – jogászok és nyelvészek – közeledésének példás gyakorlata is volt egyben. Interdiszciplináris alapokra helyezve indult el egy közös diskurzus a szociolingvisztika jegyében például a regiszterváltás szükségességéről a bírói gyakorlatban (a regiszterváltás azt jelenti, hogy ha szakmabelivel beszélek, akkor a jogi szaknyelv regiszterét, annak terminusait kell használni, míg egy laikussal beszélve a jogi terminusoktól mentes egyszerűbb köznyelvi regisztert).

Elkészültek olyan kiadványok – köztük a *Stiluskönyv* a kúriai határozatok szerkesztéséhez, az OBH Bírósági Iránytű sorozata vagy a *Tárgyalásra megyek* –, amelyek nyelvészeti kérdésekre is hangsúlyt fektettek, köztük a nyelvhelyességre, a stílusra és tanulmányunk fő témájára, a közérthetőségre. A *Stiluskönyv* előkészítését támogató joggyakorlat-elemző csoportot szakmailag támogatta Balázs Géza nyelvész, egyetemi tanár is. A csoport vezetője elemzésében arra mutatott rá – a Kúriának a joggyakorlat egységesítéséért viselt felelősségét is szem előtt tartva –, hogy a büntetőeljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó érdemi határozatok a szakszerűség követelményének megtartása mellett közérthető, nyelvhelyességi hibáktól mentes, gördülékeny és magyaros stílusban legyenek megfogalmazva (Belegi 2015: 4).¹⁵

Horváth (2018) szerint a tömör és közérthető megfogalmazás térnyerése még várat magára, mert Magyarországon az állampolgároknak címzett hivatalos iratok fogalmazói: a) nemcsak eseti, hanem általános érvényű állításokat is megfogalmaznak egy-egy ügy kapcsán, ami általánosításhoz vezet; b) a bevált szerkezetek időt takarítanak meg; c) egy hivatal, intézmény képviselőjeként eljárva a ragozott igealakokat személytelen (névszói és igenévi) szerkezetekkel váltogatják; d) a szakszavakat nem szívesen helyettesítik közérthető szinonimákkal; e) több évszázados hagyományokat követnek.

Vannak olyan területek, amelyek külön szabályozást igényelnek. Ide sorolható például a jogszabályok fordítása, amelyhez az Igazságügyi Minisztérium munkatársai külön jogszabályfordítási útmutatót készítettek magyar–angol nyelvirányban. Az útmutató ajánlásokat fogalmaz meg például a nyelvtani nemek használatára, a jogszabályok megnevezésére és hivatkozási módjára, továbbá a jogszabályok szerkezeti egységeinek kezelésére.

A hiteles fordításokat tanulmányunkban elsősorban nem megjelenési, hanem tartalmi szempontból írjuk le, bár az áttekinthető, megfelelő tipográfiával ellátott dokumentumok nagyban segítik a megértést. Összefoglalva az dokumentálható, hogy a közérthető jogi és közigazgatási nyelv megteremtése érdekében megtörténtek az első lépések. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy noha a magyar jogforrásokban megjelenik a közérthetőségre való törekvés – többek között a jogrendszer pozitív megítélésének mércéjeként –, ez a törekvés nem hatja át a teljes közigazgatást, a jogalkotás folyamatát, a jogalkotók képzési rendszerét és a gépezetben dolgozó emberek képzését, így a gyakorlati megvalósítás még várat magára. Létezik azonban számos jól működő példa a világban

15 www.kuria-birosag.hu/files/joggyak/osszefoglalo_1.

(ezek közül párat igyekeztünk bemutatni), amelyek legjobb gyakorlatai megfontolásra alkalmasak.

6. A közérthetőség és a hiteles fordítások kapcsolódási pontjairól

Az OFFI Zrt. gyakorlatában számos visszatérő irattípus szerepel, ezek többsége a jogi és a közigazgatási szaknyelv körébe sorolható. Gondoljunk itt anyakönyvi kivonatokra, erkölcsi bizonyítványokra, lakcímgigazolásokra, hatósági bizonyítványokra, bírósági és ügyészségi iratokra, továbbá cégiratok különböző típusaira (szerződések, cégkivonatok). Léteznek egyéb típusú iratok is, például iskolai iratok (bizonyítvány, főiskolai és egyetemi oklevél, iskolalátogatási igazolás vagy pedagógiai szakvélemény, l. ebben a kötetben: Tamás–Polácska–Klenk 2020), illetve kifejezetten gazdasági jellegű iratok (például éves beszámoló, biztosítási iratok) vagy orvosi szakvélemények, igazolások. A gyakorlatban azonban a jogi és közigazgatási iratok képezik a hiteles fordítások többségét. Éppen ezért tanulmányunkban elemzéseink során ez utóbbi területet részesítettük előnyben.

A jogi szaknyelv alatt a hagyományos felfogás szerint a tételes jogot (jogszabályok), a jogalkalmazás (eljárások nyelve) és a jogtudomány nyelvét értik. Ez még kiegészíthető a jogi ismeretterjesztés és tömegtájékoztató (jogász és laikus közti kommunikáció) által használt kifejezésmódokkal (Dobos 2008, Novák 2014, Tóth 2017).

Az Európai Unió által kiadott *Közös gyakorlati útmutató – Az Európai Parlament, a Tanács és az Európai Bizottság közös gyakorlati útmutatója az Európai Unió jogszabályainak szerkesztésében részt vevők számára* (2015: 10)¹⁶ című kiadvány szerint: „A jogi aktus szövege:

- **világos**, könnyen érthető és egyértelmű;
- **egyszerű** és tömör, szükségtelen elemektől mentes;
- **pontos**, az olvasó minden bizonytalanságát eloszlató kell hogy legyen.”

A kiadvány szerint a megfelelő módon megfogalmazott szövegek a kiszámítható jogalkalmazás révén biztosítják a joghoz való hozzáférést és a jogbiztonságot. A közérthetőség megvalósítása a szerkezetek és a szakszavak szintjén egyaránt felmerül. Az európai uniós jogi szakszövegek esetében a többnyelvűséget is figyelembe kell venni a mondatszerkezetek és kifejezések megválasztásakor. Fontos a következetesség a terminushasználatban, kerülendők a szinonimák és rövidítések, a terminológiának összhangban kell lennie a hatályos jogszabályokkal. Ha szükséges, szerepeljenek fogalommeghatározások. Előfordulhat, hogy az összes kritérium egyidejű teljesítése nehezen kivitelezhető, például az egyszerűség és a pontosság követelménye ütközhet egymással, de a cél az egyensúly megteremtésére irányul.

16 *Közös gyakorlati útmutató – Az Európai Parlament, a Tanács és az Európai Bizottság közös gyakorlati útmutatója az Európai Unió jogszabályainak szerkesztésében részt vevők számára* (<https://op.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/3879747d-7a3c-411b-a3a0-55c14e2ba732/language-hu>). (Utolsó nézet: 2020. 08. 14.)

Az Egyesült Királyságban az igény alulról szerveződve, a fogyasztók igényeit figyelembe véve jelent meg (Balogh 2020). A köztisztviselők 2013 óta rendelkeznek a minőségi jogalkotás kézikönyvével, és egy külön minisztériumi egységet is létrehozta a minőségi jogalkotás kormányzati koordinációjára (Tóth 2017). Az állampolgároknak szánt levelek borítékján külön szerepel egy jelzés, miszerint az adott közlemény megfelel a közérthető kommunikáció kritériumainak (l. 1. ábra).

1. ábra: A közérthetőség kritériumainak megfelelő jelzés borítékon való szerepeltetése az Egyesült Királyságban

7. Közérthetőség és műfajtudatosság a hiteles fordításokban

A létező és fordítandó műfajok ismerete azért könnyíti meg a fordító feladatát, mert így ő konvenciókra tud támaszkodni munkája során. A fordításkutatásban „a műfajmegnevezés a szövegek azon konkrét megvalósulási formáit (pl. jogszabály, szerződés, határozat) takarja, amelyek adott céllal, adott társadalmi kontextusban, meghatározott közönség számára hajtanak végre egy konkrét retorikai cselekedetet” (Balogh 2019: 11). A szövegtípus a műfajnál tágabb kategóriára utal, értjük alatta a leíró, előíró és vegyes szövegeket (Balogh 2019).

Műfajtudatosság alatt Balogh (2020) a jogi szakszövegeket és a jogi szakfordítást leíró és elemző disszertációját alapul véve azt a kompetenciát értjük, amely az egyes szövegtípusok konvencióinak tudatos felismerését hordozza magában. A különböző országokban kiadott ítéletek részei másfajta sorrendben követhetik egymást, a rendelkező rész és indoklás nem mindig egyezik meg a magyarországi hagyományokkal (Tamás 2019b). Olaszországban például nem egységesített az anyakönyvi okiratok formája a hazai egyszerűsített nyomtatvánnyal szemben.

A műfajok tudatos kezelése megkönnyíti a hiteles fordítások végzését is. Az OFFI hiteles fordítási szabályzata még a kivonatos fordítások készítése esetében is előír formai és tartalmi jellemzőket, hiszen az alapirat címét, a kiállító megnevezését, az irat címzettjét, az elkészítés helyét és idejét, az aláírók nevét, a bélyegzőlenyomatok és az irat tartalmilag érdemi részét még ilyen esetben is szerepeltetni kell, ami nemcsak a jogbiztonságot szolgálja, de a megértést is.

Tanulmányunkban utalunk a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszékén 2014. szeptember 1. és 2018. augusztus 31. között zajló, nyelvészek bevonásával végzett kutatások eredményeire is.¹⁷ A Miskolc Jogi Korpusz 2,4 millió szót, 130 000 mondatot tartalmazó szövegtörzs. A szövegtípusok széles skálán mozognak benne: magyar nyelvű törvénykönyvek és egyéb jogszabályok, ítéletek, tankönyvek, jogi fórumok, bírósági tárgyalások átiratai. A szövegeken automatikus és kézi elemzést végeztek, az ennek eredményként kapott statisztikai adatok a jogi szaknyelvi szövegek morfológiai és szintaktikai sajátosságait mutatják be. A jogi és köznyelvi szövegek kontrasztív összevetésének alapjául a köznyelvi szövegeket tartalmazó Szeged Treebank korpusz szolgált (Vincze 2018). A korpusznyelvészeti vizsgálatok fő eredménye, hogy a jogi szaknyelv eddig csak feltételezett számos jellemzőjét sikerült konkrét adatokkal is alátámasztani a műfajok és a fogalmazási módok tekintetében egyaránt.

Zödi (2018) kutatásai keretében olyan szövegtipológiát alkotott, amelyben érvényesülnek a nyelvészeti pragmatikai szempontok és a jogászok belső tipizálása. Három fő szövegtípust különít el egymástól: az előretékintő és kötelező erővel bíró jogforrásokat (jogszabályok), a jogalkalmazáshoz köthető működési szövegeket (például ítéletek) és a jogrendszerhez szorosan nem köthető magyarázó szövegeket (például jogi tankönyvek). Balogh (2020) doktori értekezésében táblázatban foglalta össze a műfaji megfeleltetéssel kapcsolatos jogi fordítói stratégiákat és helyzeteket. Például a jogszabály, amely tipikusan előíró jellegű szövegtípus, a fordítási céltól függően készülhet azzal a céllal, hogy ugyanazt a joghatást váltsa ki, hogy mindkét nyelven megvalósuljon a jogszabályok párhuzamos szövegezése, tehát a szövegtípusa megmarad, de készülhet laikus közönség tájékoztatása érdekében is, amikor az előíró jellegű szövegből magyarázó szöveggé válik, mert így tölti be informatív funkcióját. Balogh (2020) fordítói stratégiákra is megad adatokat a honosítás és idegenítés dichotómiájára építve (Schleiermacher 2007). Mindkét itt megemlített esetre a honosítást jelöli meg. Az ilyen jellegű döntéseket azonban nemcsak szöveg-, de mikroszinten, azaz a terminusok szintjén is meg kell hozni (l. Fischer 2018, 3. alfejezet). A kérdés az, hogy bár ezek a stratégiák globálisan jellemzők lehetnek az adott szövegre, lehetséges azonban, hogy egy-egy terminus esetében a szűk kontextus másfajta stratégiát is megkíván.

A műfajok elemzése és tudatosítása az egyetemi képzésekben is egyre inkább megjelenik. A Lipcsei Egyetemen kidolgoztak egy olyan jogi szövegtipológiát, amely kiterjed az összes jellemző típusra (Reichmann 2018). A jogszabályok nem jellemzőek a hiteles fordítások esetében, inkább határozatok szövegeinek részeként jelennek meg. Leginkább működési szövegek, azaz a jogalkalmazás szövegei jellemzők ezen a területen. A műfaj-

17 Ezek bemutatására *A jogi nyelv érthetősége és a joghoz való hozzáférés elnevezésű zárókonferencia az OTKA-112172. számú, A tisztességes eljárás nyelvi aspektusai. A jogi nyelv hatása a joghoz való hozzáférés érvényesülésére* címet viselő eseményen került sor (az OTKA-kutatás adatairól bővebben: <https://sites.google.com/site/otkamiskolc2015/kezdolap>).

tudatosság fontos a hiteles fordítások szempontjából, de a szövegértés a hiteles fordításokra nem jellemző.

8. Közérthetőség és világos fogalmazás a hiteles fordításokban

A megfogalmazás terén a legáltalánosabb javaslatok közé tartozik a rövid mondatok és szavak használata, a felesleges mondanivaló kerülése, az alanyok egyértelmősége, továbbá a szenvedő szerkezet, a szakzsargon (nem terminológia!), a terpeszkedő kifejezések (például *került*) és a rövidítések kerülése.¹⁸ Hasonló ajánlásokat fogalmaz meg az Európai Unió *A pontos fogalmazás művészete* című útmutatója,¹⁹ mint például: helyezzük az olvasót a központba, fogalmazzuk röviden, tömören és érthetően, kerüljük a túlzott főnevesítést (pl. *kiértékelést végez* helyett *kiértékel*), a terpeszkedő kifejezéseket, a szakzsargont, a mozaikszavakat és rövidítéseket, továbbá mellőzzük az elvont fogalmazási módot, helyette legyünk konkrétak. Javasataikat példamondatokkal illusztrálják.

Horváth (2018) lektori és nyelvészeti tapasztalataira támaszkodva ajánlásokat fogalmaz meg tanulmányában, amelyben kiemeli a lektor munkájának jelentőségét, aki a hiteles fordítások tartalmi és stílushűségét ellenőrzi, de ügyel a megfelelő terminushasználatra, a helyesírásra, a nyelvtani szabályok betartására és a formázásra is. Írásában példák illusztrálva felsorol megoldásokat a tömörítés és az érthetőség javítása érdekében. Érdekes mindkettőre megemlítenünk egy-egy példát. A nyelvtani tömörítésre példa lehet az *-ás/-és* képzős főnév igévé alakítása: „*A gyár végrehajtotta a sebességváltó ellenőrzését.*” helyett a szerkesztett változat: „*A gyár ellenőrizte a sebességváltót.*” (Horváth 2018: 21), ami az uniós ajánlásokban is szerepel. Az érthetőség javítása érdekében jó megoldásként szerepel nála az alany előrehozatala: „*A függő hatályú döntés meghozatalát mellőzi a hatóság, ha...*” helyett a szerkesztett változat: „*A hatóság mellőzi a függő hatályú döntés meghozatalát, ha...*” (Horváth 2018: 23).

A világos fogalmazás igénye számos területen megjelenik elvárásként. Például a biztosítások területén egy körlevél megértése még számokban is mérhető lesz. Ha a levél megfogalmazása az ügyfél számára egyértelmű, akkor gyorsabban megérti azt, és kevesebb hívás érkezik az ügyfélszolgálatra (Molnár 2018). Ugyanígy fontos lehet, hogy a szolgáltatás leírása már a weblapon is világos legyen, legyen szó akár egy hiteles fordítás megrendeléséről.

A Miskolc Jogi Korpuszon végzett kutatások számos érdekességet tártak fel a magyar jogi szaknyelvről. Az elemzések rámutattak arra, hogy a kódexek és a magyarázó szövegek átlagosan hosszabbak, mint a köznyelvi szövegek, a főnevek és melléknévek száma magasabb, mint a köznyelvi szövegekben. Gyakorik a terpeszkedő kifejezések, az igeik közül a leggyakrabban előfordulók a *kell, van, nincs, lesz, rendelkezik, alkalmaz,*

18 <http://vilagosbeszed.hu>.

19 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/725b7eb0-d92e-11e5-8fea-01aa75ed71a1/language-hu>.

minősül (Vincze 2018). Az igék előfordulása alacsony a köznyelvi szövegekhez képest, elsősorban a kijelentő mód jelen ideje és egyes szám harmadik személye használatos, ez alól kivételt képeznek az ítéletek, ahol jellemzőbb a múlt idő használata (Dobos 2018). A megértést nehezíti az alany hiánya a mondat elején vagy annak teljes hiánya, az igék elhelyezése az összetett mondatok végén, a hosszú bővítmények láncolata az alany előtt és a közbevetések (Balogh 2018).

Visszatérő problémaként jelentkeznek jogi szakszövegekben az *illetve* és az *illetőleg* használata, amelyek megfeleltetése a fordításokban nem véletlenül okoz gondot. A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IMR-rendelet 7. szakasz (3), (4) és (5) bekezdésében előírtak szerint:

„(3) Az »*illetve*« kötőszó jogszabály tervezetében csak más egyértelmű nyelvi megfogalmazás alkalmazhatatlansága esetén alkalmazható.

(4) Az »*illetőleg*« kötőszó a jogszabály tervezetében nem alkalmazható.

(5) Az »és« és a »*vagy*« kötőszó írásjellel összekapcsolva vagy közvetlenül egymást követően a jogszabály tervezetében nem alkalmazható.”

A Miskolc Jogi Korpusz adatainak elemzésével készített kimutatások alapján a fenti kötőszavak számottevően gyakrabban fordulnak elő a jogszabályokban és a magyarázó szövegtípusokban, mint a köznyelvi szövegekben. Az *illetve* kötőszó többféle logikai viszonyt is jelölhet, funkciójában betöltheti az *és*, a *vagy* szerepét, de egyidejűleg kifejezheti a kapcsolatot és a vaglyagosságot is. Éppen sokfunkciós szerepe miatt korlátozták használatát. Az *illetőleg*, amelynek használata jogszabályokban tiltott, szintén gyakrabban alkalmazott a jogi szakszövegekben, bár itt a különbség már nem annyira számottevő, és az *illetve* kötőszóhoz képest fele akkora gyakorisággal fordul elő a korpuszban. A korpusz adatai alapján az *illetőleg* kötőelemként kapcsol össze két tagmondatot például kódexjogi szövegben, továbbá az *és* helyett áll mondatkezdő pozícióban (Kurtán 2018: 109–110). Az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási útmutatója (2018) megerősíti, hogy az *illetve* kötőszó többértelműsége miatt kerülendő (az *and/or* használata fordításban nem javasolt), és leírásában az *illetve* azaz értelmező elemként, továbbá felsorolás végén is előfordulhat, amelyben jelzi, hogy a felsorolás többi elemére is vonatkozik (például *a határidő egy hónappal, illetve két hónappal meghosszabbodik*).

A fordítás egyben értelmezés is, ezért gyakran előfordul, hogy fordításkor egyértelműbbek és nyilvánvalóbbak lesznek a fent is említett, helyenként homályosan megfogalmazott szövegrészek. A kérdés az, hogy vajon van-e lehetőség az ügyféllel egyeztetni, szakértőhöz fordulni vagy egyszerűen csak érdemes a kérdéses szövegrészt valamilyen jelöléssel ellátni (l. »így az eredetiben« vagy »*sic orig.*« jelöléssel), de a hibás mondatokat a fordítónak és lektornak önkényesen kijavítania nem szabad.

Az ajánlások között szerepel a rövidítések kerülése is, ugyanakkor ezek kerülése (l. *Ptk.*, *Btk.* esetében) karakterszám- és ebből következően árnövelő hatása miatt nem feltétlenül előnyös a hiteles fordításokban. Magyar–angol viszonylatban a jogszabályi hi-

vatkozások használatára ajánlásokat tartalmaz az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási útmutatója (2018). Az OFFI gyakorlatában a német nyelvű fordításokban a fordítók hagyományosan úgy hivatkoznak a hiteles fordításokban a magyarországi jogszabályokra, hogy azok visszakereshetők legyenek (a magyar jogszabály rövidítése magyar nyelven is szerepel).

Az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási útmutatójában a jogi szakfordítók hasznos tanácsokat kaphatnak az angol–magyar nyelvpárban előforduló számos nehézség kezeléséről. Ezek közé tartozik például a személyes névmások használata, amely az Alaptörvényben angolul *he or she* megoldással szerepel, de nem ez az egyetlen, a gyakorlatban létező változat, mint ahogyan azt az egyesült államokbeli szokások a *person/he or she/they* alkalmazásával mutatják. Ennél egyszerűbb az uniós minta a *he* hímnemű alak használatával, amelyet a Nemzetközösségben az ún. *Interpretation Act* jogszabályok alkalmazásával oldanak fel, amelyekben az szerepel, hogy a hímnemű névmás alatt mindkét nem értendő. Egy másik érdekes kérdéskör a *shall* használata, amely kiemelt kérdésként szerepel a közérthetőség szempontjából, mert jelentése alapján *must* vagy *may* értelemben is előfordulhat. Mivel használata nem egyértelmű, az akadálymentes kommunikáció támogatói a *shall* használata ellen érvelnek, helyette javasolják: *are obliged to/must*. A jogszabályfordítási útmutató (2018, kézirat) elsősorban pozitív parancs kifejezésére javasolja használatát a jogszabályfordításokban, továbbá erőteljes tiltás esetén a *shall not* változatot.

A hiteles fordításokban fokozottan ügyelni kell az egyértelműsége, a félfordítások kerülésére, hogy az adott irat képes legyen betölteni funkcióját. Éppen ezért a fordítónak és a lektornak egyaránt hangsúlyt kell fektetnie a világos fogalmazásra, ami viszont nem mehet a pontosság kárára.

9. Közérthetőség és terminológia a hiteles fordításokban

A terminológia mint modern diszciplína mára beépült valamilyen formában a hazai fordítóképzések tananyagába, ami viszont nem mondható el a jogászképzésekről, így a jogászok gyakran még ma is az archaikus *terminus technicus* kifejezést használják a *terminus* vagy *szakszó* kifejezések helyett. Ez arra is utal, hogy valószínűleg nem közismert számukra a modern terminológia elmélete és gyakorlata.

Egy másik hiedelem a szakfordítások és a szakszavak használatával kapcsolatban – ami szintén a jogászok felől nehezedik a nyelvi szakértőkre – az a szó szerinti értelmezés mint elvárás, azaz a szöveghűség eltúlzott és torz illúziója, pedig a fordítás egyben értelmezés is, amelyen belül nem keverendő egymással a nyelvi-logikai, avagy fogalmi értelmezés és a jogászi értelmezés. A mai modern fordítóképzéseken nem a szöveghűségnek, hanem az üzenet átadásának fontosságát tanítják a hallgatónak. Megjegyzendő, hogy a szöveg értelmezésének többféle aspektusa is létezik, amely nem teljesen azonos a jogászi értelmezéssel, de szükséges a közvetítői szerep ellátásához, nem beszélve a különböző

társadalmi rendszerek és kultúrák közti különbségekről, amelyek áthidalása szükséges a megértéshez.

Léteznek azonban olyan interdiszciplináris területek, amelyek egyaránt élnek a jogi és terminológiai ismeretek hasznosításával. Ilyen jellegű munka folyik például az Európai Unió berkein belül és különösen az Európai Unió Bírósága többnyelvűségi főigazgatósága magyar jogi szakfordítási egységén belül, amiről Asztalos (2018) mint jogász-nyelvész számol be (2018).

A jogi terminológia általános ismérvei közé tartozik (Tamás 2018a, 2018b, 2019b):

- *a társadalmi-kulturális változásoknak való kiszolgáltatottság, tehát az állandó naprakészség igénye, hiszen új fogalmak és terminusok születnek, módosulnak, korábbi terminusok kerülnek vissza a szaknyelvbe (lásd sérelemdíj, közigazgatás, Kúria);*
- *az erős verbalitás a számos elvont fogalom miatt, ellentétben például a műszaki szaknyelv tárgyi valóságával;*
- *a jogintézmények értelmezésében az egyértelműség és rugalmasság kettőssége párosul az előre nem látható élethelyzetekhez való igazodás érdekében;*
- *a rendszerbe ágyazottság (jogcsaládhoz, jogrendszerhez és jogághoz, jogszabályhoz való kötöttség);*
- *a nemzeti jogintézmények országspecifikussága;*
- *uniós/euro-adminisztrációs szaknyelv (Klaudy 2010) és a nemzetközi jogi szaknyelv semlegessége.*

Ha jogi terminológiáról van szó, nem tekinthetünk el továbbá a magyar jogi szaknyelv és terminológia kialakulásának rövid áttekintésétől sem. Gedeon (2018) tanulmányában nyelvtörténeti szempontból elemzi a magyar jogi szaknyelvet. Az írásbeliségre a latin használata volt sokáig a jellemző, miközben érték olyan köztes hatások is, amelyek a német nyelvet helyezték előtérbe, de elmondható, hogy a nép nyelve már azt megelőzően a gyakorlatban a magyar volt. Az 1790-től 1805-ig terjedő időszakban születtek meg azok a törvények, amelyek a magyar nyelvet a latinnal egyenértékűvé tették. 1815 után jelentek meg az első jogi műszótárak és segédkönyvek. Miután a magyar nyelv hivatalossá vált (1844. november 13.), megindult a magyar jogi nyelv erőteljesebb fejlődése. A kodifikáció a német törvények és jogintézmények átvételével történt meg (nem véletlen, hogy a német nyelvi szövegekre jellemző az ige elhelyezése a mondat végén, ami még ma is visszaköszön a magyar jogi szaknyelvben). Az első magyar jogi lexikon a 20. század fordulóján jelent meg (Márkus szerk. 1898–1907), amelyben nyelvészek segítségével a jogászok által leírt értelmezéseket fogalmi alapon rendezték.

Ezek az alapok a mai napig hatással vannak a jogi terminológiára is. A hiteles fordításokban számos olyan visszatérő magyar jogi fogalom van, amely nyelvtől függetlenül nehézséget jelent a fordítás készítése során. Ennek ihletésére született az OFFI ki-

adásában a *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át* c. kötet, amelynek szerkesztésekor már feltűnt, hogy magyar–német, továbbá olasz–francia viszonylatban a fogalmak és terminusok nyelvi és fogalmi szinten egyaránt jóval több hasonlóságot mutatnak egymással az angol terminológia különütassága mellett. Nemzetközi szinten azonban az angol egyértelműen vezető szerepet tölt be a jog területén is, hiába maradt a francia nyelv elsődleges bizonyos nemzetközi fórumokon.

Az angol nyelv használata a kontinentális jogban mint *lingua franca* különösen nagy kihívásokat támaszt, hiszen a kontinentális és az angolszász jogrend más fejlődési utat járt és jár be: míg az előbbi római jogi alapokon nyugszik, az írott jogot preferálja, addig az utóbbi az esetjogra (*precedensjogra*) épít. Ezek a különbségek sok területen megmutatkoznak: például az egyes jogterületek felosztása eltérő, a jogintézmények más-fajta típusa és felosztása él, de akár még az ítélet részeinek is más a sorrendje. Tény továbbá, hogy az angol számos ország hivatalos nyelve, és nem minden esetben megoldás a „brit jog” támpontnak való tekintése, hiszen Nagy-Britannián belül külön jogrend létezik Angliában és Walesben, míg Skóciában már egy kontinentális és angolszász hagyományokat ötvöző, hibrid jogrend él. Az Egyesült Államok egyes szövetségi államainak jogrendszere pedig szintén különbözik egymástól, de a szövetségi szinttel sem azonos. A rengeteg anyanyelvi és nem anyanyelvi nyelvhasználó tovább nehezíti a helyzetet, erősen országspecifikussá téve az angol nyelv használatát. Az angol nyelv terminushasználatát ezen felül is erős kontextusfüggőség jellemzi, amely egyfajta nyelvi gazdaságosságból is ered. E jogi jellemzők különösen megnehezítik azt, hogy az angol nyelv betöltse a *lingua franca* szerepét (l. Tamás 2018b), és az angol–magyar hiteles fordítások készítése során is kihívást jelentenek.

Éppen ezért a jogi terminológia összetettsége, a szakemberek közti kommunikáció sikeressége igényli az adatok rendszerezését, közzétételét és egységesítését. Ennek ma legmegfelelőbb eszköze a terminológiai adatbázis (l. Tamás 2018a, jelen kötetben Tamás–Polácska–Klenk). Az OFFI-ban ennek megfelelően zajlik a IUSTerm terminológiai adatbázis építése (Tamás 2019a). A jogi terminológiai adatbázisok feladata nem lehet más, mint a fogalmak minél pontosabb és részletesebb ismertetése, behatárolása, a dokumentumtípus jelzése és a nyelvhasználó döntési helyzetének segítése, hiszen a felhasználónak a kontextustól függően érdemes döntenie a konkrét esetben alkalmazandó megoldás mellett.

Az idegen nyelvet használóknak olyan támpontokra van szükségük, amelyek orientálják őket választásaik meghozatalában. Amennyiben az adott jogi terminus megfeleltetésére az 1:1-ben megfeleltetés, azaz a terminus-terminus találát nem kínálkozik lehetőségként, a modern terminológia mint diszciplína kínálja megoldásként például a funkcionális ekvivalens (analóg fogalommal való behelyettesítés) vagy a terminusjelölt használatát. Ez utóbbi a hiteles fordítások területén olyan fordítói harmonizáció eredményeként született megoldást takar, amely sokkal inkább ideiglenes vagy bevett fordítói megoldás, nem egy szakmai közösség által használt és elfogadott terminus (Tamás 2019b). A fordítás oldalából kiindulva Fischer (2018) az első esetben honosítási, míg a

második esetben idegenítési eljárást említ (a terminusjelöltet mint fordítási ekvivalenst említi meg, l. erről még jelen kötetben Tamás–Polácska–Klenk).

A modern terminológia általában véve a célnyelvi olvasót helyezi előtérbe, ami egybecseng a közérthetőség követelményeivel (Tamás 2014). A terminusok szintjén érdemes azonban minden egyes esetben külön mérlegelni, hogy a fordító és lektor melyik megoldást vagy eljárást részesítse előnyben. A funkcionális ekvivalens használatának előnye, hogy megkönnyíti a kommunikációt, hiszen a célnyelvi olvasó számára könnyebben értelmezhető, ha már általa ismert terminussal találkozik, viszont a különbségeket nem emeli ki, tehát könnyen megtörténhet a fogalmak egybemosása, a lényeges különbségek elveszhetnek. Az újonnan kidolgozott megoldások, azaz a terminusjelöltek pont ezeknek az értékes, információhordozó különbségeknek a kiemelését segítik, de az új, egyéni megoldás, a kommunikációs folyamatot lelassíthatja, megnehezítheti.

A funkcionális ekvivalens használatára példa lehet, ha a *barrister* terminusra az *ügyvéd*et használom, akkor az könnyen érthető lesz, de elsikkad a két jogrend közti különbség, míg egy körülírás, mint a *bíróság előtt eljáró ügyvéd* feleslegesen hosszúnak tűnik, fordításban kifejezetten karakterszám-növelő megoldás. Ugyanilyen eset, ha a *törvényerejű rendeletet* egy bírósági határozatban részletesen körülírják, és nem valamilyen tömörebb megoldást keresnek (Tamás 2019b: 53). A jelenlegi járványügyi helyzetben gyakran előfordult, hogy a *veszélyhelyzet* terminusra nem az újonnan alkotott, az Igazságügyi Minisztérium jogászai által kidolgozott *state of danger* terminus szerepelt különböző informatív jellegű szövegekben, hanem funkcionális ekvivalensként az *emergency* jelent meg, amely azonban a *szükségállapot* megfelelője (l. Tamás 2019b: 55–56). Hasonló módon fordul elő az *Alaptörvény* megfeleltetése, amelynek újonnan megalkotott megfelelője a *Fundamental Law*, míg funkcionális ekvivalense a *Constitution*.

A terminusjelöltek létrehozására irányuló fenti terminusalkotási megoldások – pl. szókölcsönzés különböző típusai és tükörfordítás, gondos nyelvtervezéssel a célnyelvnek megfelelő terminus alkotása, parafrázis (Arntz et al. 2009: 157, idézi Tamás 2014a) – közül a tükörfordítás, amely csak egy eljárás, a korábbi német és magyar nyelv közötti túlzottan gyakori alkalmazása miatt (pl. *Rechtskraft* = *jogerő*) negatív töltetet kapott, holott a megfeleltetéskor nem az érzelmi viszonyulás (konnotáció), hanem a fogalmi jegyek alapján érdemes az alkalmazandó megoldásról dönteni. A terminusok alkotásának, kiválasztásának számos további szempontja is létezik, amelyek közül egyszerre ritkán tud minden szempont érvényesülni, mint például: a pontosság, a transzparencia, a negatívkonnotáció-mentesség (politikai korrektség), nyelvi helyesség, gazdaságosság, a célcsoport figyelembevétele, következetesség és a nemzetköziség (Drewer–Schmitz 2012).

Az elemzések kiindulópontja mindenképpen a definíció (meghatározás), amely leírja a fogalom fő jellemző és egyedi, azaz a fogalom elhatárolásának jellemzőit. Természetesen a megbízható forrásból származó definíció mellett figyelembe kell venni – különösen az angol esetében – az országspecifikusságot és kontextusfüggőséget, amely igencsak megnehezíti a mérlegelést, hogy mely változat a legmegfelelőbb az adott szövegben, kontextusban.

A közérthetőség egyik követelményeként megjelenő egyszerűsítés a jogi terminusok esetében már jóval nehezebben megoldható kérdés, hiszen a pontatlan megfogalmazás, a szakszavak behelyettesítése, egy másik hasonló szakszóval nem feltétlenül takarja ugyanazt a fogalmat. Lásd a következő fogalompárokat: *kártérítés* vs. *kártalanítás*, *rablás* vs. *lopás*, *cégjegyzés* vs. *cégbejegyzés*, *apport* vs. *penzügyi hozzájárulás*, *hontalan* vs. *hajléktalan*, *veszélyhelyzet* vs. *veszélyhelyzet*, *szükséghelyzet* vs. *szükségállapot*. A felsorolt terminusok nem szinonimái egymásnak, hanem más-más fogalmat takarnak. Például a *szükségállapot* a különleges jogrend egyik esete (Tamás 2019b: 55), míg a *szükséghelyzet* másnak az életét, testi épségét vagy vagyonát közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély (Ptk. 5:26. § nyomán)²⁰.

A következetesség, azaz az egységes terminushasználat, amely szintén fontos a közérthetőség szempontjából, előfordul, hogy csak egy dokumentumon, egy jogterületen vagy jogszabályon, egy cégen belül érvényesíthető. Ily módon egységesen meghatározható volt az OFFI fordítói számára, hogy az anyakönyvi okiratok esetében a *kivonat* szerepeljen mint egységesített terminus a különféle eltérő megnevezések helyett (l. *certifcate*, *certificato*), és ugyanígy előírható például a cégnevek egységes kezelése. Léteznek olyan területek, ahol kifejezetten hiányzik az egységesítés, és amelyet felülről kellene kezdeményezni, azaz az érdekelt szervezetek részéről kell döntésnek születnie az egységes használatról, mint például a *bíróságok* idegen nyelvű megnevezése esetében (l. Tamás 2019a: 275–275 leírás és összefoglaló táblázat formájában).

A terminológiai adatbázisok képezik a megfelelő fórumot a terminológiai adatok közzétételére, amelyekben fontos az adatok (definíciók, ekvivalencia) részletes kifejtése, hogy a fordítónak legyen mérlegelési lehetősége. Az adatbázisokban a terminusok eleve tárgykörökbe sorolva vannak rögzítve, így segítve a pontosabb keresést és értelmezést. Például a jogszabály szerkezeti egységeinek megnevezésében a *szakasz* olyan értelemben doménfüggő, hogy másképpen nevezik meg az uniós és a nemzeti jogszabályfordításokban (amelyek alól kivételt képez az Alaptörvény; l. *Article* vs. *Section*, Tamás 2019b: 28–29).

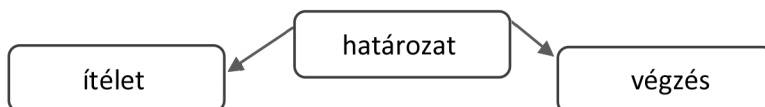
A jogi terminusok további megértését segíthetik a terminológia olyan rendszerező eszközei, mint az adatok táblázatba vagy ágrajzba foglalása, amit már a terminológia alapító atyjának tekintett Eugen Wüster is ajánlott (l. erről bővebben: Wüster 1985: 137–201). Ezek lehetnek egynyelvűek vagy többnyelvűek, de mindenképpen megkönnyítik a fogalmak egymás közti viszonyainak megértését, behatárolását, a fölé-, alá- és mellérendeltségi viszonyok megállapítását. Előfordul ugyanis, hogy az idegen nyelvi ekvivalens keresésekor elsőként csak a gyűjtőfogalmat sikerül megtalálni. A gráfok használatakor az osztályozás megkönnyítéséhez csomópontok (osztályozási szempontok) is beiktathatók (Tamás 2015). A *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át* c. műben több példa is található erre (l. Tamás 2019b: 33–35, 61, 69, 78, 81, 84, 105,

20 Köszönetünket fejezzük ki dr. Magas Ágnesnek e példáiért.

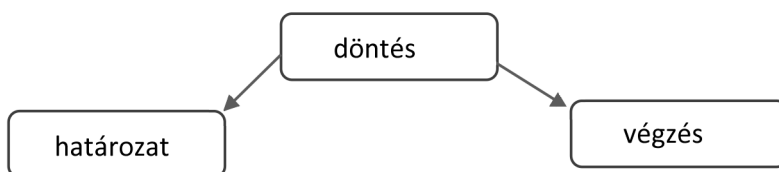
108, 128). Az alábbi példák is jól illusztrálják ezen eszközök hasznosságát (l. 2., 3. és 4. ábra).

Egyesülés (Ptk. 3:44 §)		Szétválás (Ptk. 3:45 §)			
összeolvadás	beolvadás	különválás	beolvadásos különválás	kiválás	beolvadásos kiválás

2. ábra: *Az egyesülés és a szétválás különböző formái (Radics 2017: 46 nyomán)*

3. ábra: *A határozat terminus ágrajza a polgári és büntetőjogi bírósági eljárásokban*

4. ábra: *A döntés terminus ágrajza a közigazgatási eljárásban*

A 3. és 4. ábra alapján könnyen megállapítható, hogy a *határozat* értelmezése doménfüggő, más-más fogalmat takar a polgári és büntetőjogi bírósági és a közigazgatási eljárásokban. Ez a behatárolás segít az irat címének értelmezésében (és műfajának elhelyezésében).

A terminushasználat következetessége fontos a közérthetőség szempontjából, amely az egységesítés révén biztosítható a hiteles fordításokban. Az egyszerűsítés azonban nem mehet a pontosság kárára, mert félrefordításhoz vezethet. A terminológiai ismeretek és a fordítói stratégiák ismerete azonban segíthet a minőségi fordítások elkészítésében. A karakterszám-növelő megoldások helyett gyakran a célszerűség a meghatározó. Éppen ezért fontos, hogy a fordítók és lektorok döntéseiket tudatosan hozzák, ismerjék a terminológiai személelmódot, hiszen a terminusok és fogalmak idővel változhatnak, továbbá képesek legyenek érvelni megoldásaik mellett. Az OFFI Zrt. fontosnak tartja a munkatársak terminológiai továbbképzését és a munkatársak bevonását a terminológiai projektekbe.

10. Összefoglalás és következtetések

A hiteles fordítások esetében fontos a műfajtudatosság, de nem jellemző a műfajváltás. Nem elhanyagolható a világos fogalmazás és a pontos terminushasználat annak érdekében, hogy a hiteles fordítások képesek legyenek ellátni felhasználási céljukat.

A közérthetőség szempontjainak figyelembevétele segít a fordítások funkciójának betöltésében, elősegíti a jogbiztonságot és a jogalkalmazást. A fordítók egyfajta kontroll-funkciót is ellátnak, hiszen a közérthetőségnek egy fontos mércéje az is, hogy mennyire könnyen ültethető át egy szöveg idegen nyelvre. Ha könnyen, akkor feltehetően magyarul is közérthető az adott szöveg. A fordítók munkáját ugyanúgy segíthetik útmutatókba foglalt stratégiák, mintaszövegek, terminológiai adatbázisok és tréningek, amelyek létrehozásához – ahogy erre a tanulmányban többször utaltunk – interdiszciplináris megközelítés, azaz nyelvészek és jogászok szakmai összefogása szükséges.

Irodalom

- Arntz, Reinhard – Picht, Heribert – Mayer, Felix 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag (6. Aufl.).
- Asztalos Zsófia 2018. A soknyelvű jogi terminológia kihívásai az Európai Unió Bíróságán. *Magyar Jogi Nyelv*. II (2): 30–32. (<https://joginyelv.hu/beszamolo-a-jog-es-terminologia-cimu-konferenciarol/>).
- Balogh Dorka 2018. Alanyi szerkezetek a magyar jogi nyelvben. In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 71–94.
- Balogh Dorka 2019. Szövegtípusok és műfajok a jogi fordításban. *Magyar Jogi Nyelv*. II (2): 10–18.
- Balogh Dorka 2020. *Műfajtudatosság a jogi szakfordításban és szakfordítóképzésben*. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola (doktori értekezés).
- Belcsák Róbert Ferenc 2019. A hitelesítés mint jogilag megalapozott tevékenység. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Az állami fordítás 150 éve*. Budapest: 87–126.
- Bencze Lóránt (szerk.) 2016. *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Budapest: Magyar Nyelvstratégiai Intézet.
- Charrow, Robert P. – Charrow, Veda R. 1979. *Making Legal Language Understandable: A Psycholinguistic Study of Jury Instructions*. (https://www.courts.wa.gov/programs_orgs/pos_interpret/content/signLanguageMaterials/Charrow.pdf).
- Dobos Csilla 2008. A jogi terminusok jelentésének sajátosságai. In: Geccsó Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Jel és jelentés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 91–99.
- Dobos Csilla 2018. Állítmányi szerkezetek a magyar jogi nyelvben. In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 37–69.
- Drewer, Petra – Schmitz, Klaus-Dirk. 2012. Grundlagen der Terminologearbeit mit Bezug auf die aktuellsten DIN-Normen. Elhangzott: DTT-Symposium. Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge. Heidelberg, 2012. április 19–21.

- Fischer Márta 2018. *Terminológia és fordítás. Válogatott terminológiaelméleti és fordítástudományi tanulmányok*. Pécs: Institutio Könyvkiadó.
- Galli Péter 2011. A hiteles fordítás helye a közigazgatásban. In: Drót Júlia (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 59–75.
- Gedeon Márta 2018. In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 199–222.
- Horváth Péter Iván 2018. A fogalmazás apró műhelytitkai a hiteles fordításban. *Magyar Jogi Nyelv*. II (1): 19–24.
- Klaudy Kinga 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv korszerűsítéséért? *Magyar Nyelvőr*. CXXV (2): 145–152.
- Márkus Dezső (szerk.) *Magyar jogi lexikon*. 1898–1907. 1–6. kötet, Budapest: Pallas.
- Mellinkoff, David 1963. *The language of the Law*. Eugene, Oregon: Resource Publications.
- Minya Károly – Vinnai Edina 2018. Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából. *Magyar Jogi Nyelv*. I (1): 13–18.
- Molnár Attila 2018. Az Aegon Biztosító szerepe a terminológia és a pénzügyi ismeretek terjesztésében. Elhangzott: *Gazdaság, pénzügy és szaknyelv*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet. Budapest, MTA Könyvtár, 2018. október 4.
- Németh Gabriella 2019. A közérthetőség etikájának jelentősége a jogalkotásban és a fogyasztóbarát online általános szerződési feltételekben. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: OFFI Zrt. 127–137.
- Novák Barnabás 2014. Jogi dokumentumok terminológiájának fordítási kérdései: Magyarország Alaptörvénye. *Glossa Iuridica*. I (1): 60–73.
- Reichmann, Tinka 2018. Juristisches Dolmetschen in Lehre und Forschung (Legal interpreting as a subject of teaching and research). Elhangzott: FIT-ATICOM konferencia. Bonn, 2018. szeptember 6–8.
- Ökatförtroendefördomstolarna – strategierochförlag (Növeljük a bizalmat a bíróságok irányában – stratégiák és ajánlások), SOU 2008:106, Stockholm 2008).
- Schleiermacher, Friedrich 2007. A fordítás különféle módszereiről. In: Józán I. – Jeney Éva – Hajdú Péter (szerk.) *Kettős megvilágítás. Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*. Budapest: Balassi Kiadó. 119–149.
- Radics Orsolya Mária 2017. *Fordítás olaszról magyarra: Egyezségi kísérlet csőd eljárásban*. ELTE, BTK, FTT (szakdolgozat).
- Strandvik, Ingemar 2016. A közérthető nyelvhasználat Svédországban. In: Bencze Lóránt szerk. *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Budapest: Magyar Nyelvstratégiai Intézet. 60–73.
- Szoták Szilvia – Bölcskei Andrea – Kuna Ágnes 2018. Szaknyelvi kommunikáció, terminológia: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.) 2018. *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 141–152.
- Tamás Dóra Mária 2014. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Fordítástudományi értekezések I*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. (<http://mek.oszk.hu/19100/19168/19168.pdf>)
- Tamás Dóra 2015. A fordító mint terminológus. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 47–65. (http://www.eltereader.hu/media/2017/01/Horvath_Modern-ford_READER.pdf)

- Tamás Dóra Mária 2018a. A jogi és a közigazgatási szaknyelv a fordítás és a terminológia szemszögéből. Elhangzott: A magyar közigazgatási jogtudomány aktuális kérdései. Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Budapest, 2018. március 2.
- Tamás Dóra Mária 2018b. Miért rögzítsünk jogi szakszavakat terminológiai adatbázisokban? *Magyar Jogi Nyelv*. II. (2): 30–32. (<https://joginyelv.hu/beszamolo-a-jog-es-terminologia-cimu-konferenciarol/>)
- Tamás Dóra Mária 2019a. A IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis háttér-munkálatainak tapasztalatairól. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Diszciplínák találkozásá – nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI Zrt. 260–281.
- Tamás Dóra Mária 2019b. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Második, átdolgozott kiadás.
- Tarnóczy Lóránt 1972. *Fordítástechnika*. Budapest: Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ.
- Tóth Judit 2017. Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról. *Magyar Jogi Nyelv*. I (2): 14–19. (<https://joginyelv.hu/az-akadalymentes-jogalkalmazoi-kommunikaciorol/>)
- Vincze Veronika 2018. A Miskolc Jogi Korpusz nyelvi jellemzői. In: Szabó M. – Vinnai E. (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 9–36.
- Zódi Zsolt 2017. Jogi szövegtípusok. *Magyar Jogi Nyelv*. I (2): 20–29.
- Zódi Zsolt 2018. A jog érthetőségének határai. Meg tudják-e oldani a nyelvészek a jogi szövegek érthetlenségének problémáját? In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 241–260.
- Wüster, Eugen – Baum, Richard (Hg.) 1985. *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. (2. Aufl.) Copenhagen: HEPU-tryk.

Forrás

- Jogszabályfordítási útmutató a magyar jogszabályok angol nyelvre fordításához. 2018. <https://www.offi.hu/hiteles-forditas/hiteles-forditas>. (Utolsó nézet: 2020. 08. 15.)
- www.offi.hu/hiteles-forditas. (Utolsó nézet: 2020. 08. 14.)
- <https://sites.google.com/site/otkamiskolc2015/kezdolap>. (Utolsó nézet: 2020. 08. 16.)
- 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet a jogszabályszerkesztésről.